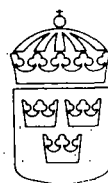

Kulturutskottets betänkande

1988/89:KrU3

Bevarande av fåbodbruk

1988/89
KrU3

Sammanfattning

Utskottet behandlar i betänkandet ett motionsförslag som syftar till en utredning av förutsättningarna för att bibehålla ett levande fåbodbruk.

Utskottet avstyrker motionen. En reservation har fogats till betänkandet.

Motion

1987/88:Kr311 av Nils-Olof Gustafsson m.fl. (s.m.c) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om behovet av åtgärder för att bibehålla ett levande fåbodbruk i Sverige.

Motionärerna anser att det ännu levande fåbodbruket är en unik resurs av riksintresse som måste ges möjligheter att även fortsättningsvis leva vidare. De påpekar att det finns risk för att i samband med generationsväxling fåbodbruk kommer att läggas ner.

Enligt motionärerna är erfarenheterna av besök på levande fåbodar som en attraktion inom sommarturismen mycket positiva. De menar att en satsning på fåbodarna skulle innebära ett stöd för den lokala kulturen samt ge fåbodbrukarna ökade inkomster. Motionärerna förordar att förutsättningarna för att bevara ett levande fåbodbruk skall utredas. För att få klarhet i vilka åtgärder som behövs för att kunna bibehålla ett levande fåbodbruk bör klarläggas hur fåbodbrukare upplever sin situation.

Vissa uppgifter i anslutning till motionen

Fåbodväsendet i Sverige är en form av extensiv boskapsskötsel, förmodligen med 1 000-åriga traditioner. Det innebär att man sommartid driver boskapen till betesmarker som är belägna utanför den egentliga jordbruksbygden, för att på så vis dryga ut det i skogsbygder sparsamma betet kring hemgården – buföring.

Från medeltiden och framåt finns skriftliga belägg för förekomsten av fåbodbruk. Från 1700- och 1800-talet finns ett väl utvecklat fåbodväsende. Det så kallade fåbodområdet utgörs från denna tid av ett område norr om en linje från nordligaste Uppland över Bergslagen och södra Värmland till nordligaste Bohuslän. Fåbodväsendet var mest utvecklat i slutet av 1800-talet.

Enligt en inventering som gjordes vid Nordiska museet år 1970 uppskattades antalet fåbodanläggningar vid sekelskiftet till flera tusen i Dalarna och ca

2 500 i Jämtland-Härjedalen. Enligt en undersökning av fäbodbrukets utbredning och betydelse i Sverige genomförd av fäbodkommittén inom Riksförbundet för hembygdsvård fanns år 1980 272 fäbodanläggningar i drift. Av dessa fäbodar fanns nära 80% inom fäbodområdets centrum, dvs. norra och västra Dalarna, Härjedalen och sydligaste Jämtland.

Den nämnda undersökningen genomfördes genom att ett frågeformulär sändes ut till fäbodbrukare som man kände till hade bufört till sitt fäbodställe under senare år. Det insamlade materialet bearbetades under åren 1981 och 1982 inom länsstyrelsen i Jämtlands län och presenterades i rapporten Fäbodbruket – hotad näring (serien Länsstyrelsen informerar Serie A nr. 3 1982).

Enligt rapporten har en rad olika faktorer tillsammans bidragit till den avveckling som skett under de senaste 70-80 åren. För det första har fäboddriften dåligt kunnat anpassas till en rationell jordbruksdrift, såsom denna definierats av politiska och andra beslut. Fäboddriften har hört samman med små och mellanstora brukningsenheter, och det är också dessa som hårdast drabbats av rationaliseringens många jordbruksnedläggningar.

I rapporten konstateras bl.a. att fäbodarna under 1700- och 1800-talet ingick i en ekonomi, vilken i mycket stor utsträckning präglades av självförsörjning. När denna ersattes med ökad penninghushållning, var det ofta svårt att integrera fäbodarna i den nya ekonomin. Ett exempel på detta är att många fäbodar lagts ned därför att man inte haft råd att avlöna anställd personal, och arbetsbördan då blivit för stor. Ett led i integrationen i marknadsekonomin under 1900-talet är enligt rapporten också böndernas ökade beroende av mejerileveranser. Dåliga eller obefintliga vägförbindelser till fäboden har då kunnat leda till att man blev förhindrad att leverera mjölk till mejeriet. Ofta hade varken mejeriet eller fäbodbrukaren råd med detta och resultatet kunde bli att fäboden lades ner.

I rapporten anföras sammanfattningsvis bl.a. följande.

Hela 84 % av brukarna skötte själva sina djur vid fäbodstället. Det är knappast någon tvekan om att det stora antalet fäbodställen med endast en aktiv anläggning har försvårat och fördyrat för brukarna att anställa butöser. Förekomsten av bilväg till mer än 90 % av alla fäbodställen har också underlättat för hushållet att självt sköta om djuren under sommaren.

Brukarna värderade i allmänhet buföringen mycket högt. I stor utsträckning upplevdes fäbodlivet som trivsamt och rekreativt för både folk och djur. Men samtidigt är buföringen en nödvändighet för många brukare. Utan tillgång till fäbodställets betesmarker skulle dessa inte kunna driva sitt jordbruk.

Den positiva värderingen av fäbodlivet står dock i bjärt kontrast till de betingelser som brukarna möter i driften. Bara omkring 30 st anser att möjligheterna för att fäbodstället skall överleva i framtiden är goda. För de flesta andra ser framtiden mörk ut, och brukarna ställs framför allt inför tre stora problemkomplex: Lönsamheten är dålig, såväl för själva fäboddriften som för småjordbruk över huvud taget. Den växande turismen och fritidshusbebyggelsen inkräktar framför allt på djurens rörelsefrihet, men skapar också andra problem på vallen. Slutligen är generationsväxlingen mycket svår. Brukarnas medelålder är mycket hög och många har ingen som vill ta över efter sig.

Om fäbodväsendet skall kunna överleva behöver det stöd från det allmänna. Brukarna själva har i sina förslag till åtgärder angivit upprustning av byggnader, hjälp med mjölkhantering, avbytare och stängsel som angelägna områden för stöd. Det som står på spel är dock inte bara själva fäboddriften utan också alla de små jordbruk som i dag är beroende av buföring för sin överlevnad.

De levande fäbodarna representerar också en viktig resurs för turistnäringen och är mycket uppskattade av tillresande. Å andra sidan utgör turismen och fritidshusbebyggelsen ofta ett stort hinder för fäbodbrukarna. Brukarna själva vill i stor utsträckning helst slippa pressen från turismen och förordar stränga restriktioner framför allt på bebyggelse på vallarna. Turismen är dock redan en aktiv och stor näring i fäbodområdet, och det är viktigt att försöka finna samverkansformer mellan turistsektorn och fäbodbrukarna som inte hotar fäboddriftens existens. En viktig förutsättning för sådan samverkan är att det satsas på upplysning om fäboddriften så inte onödigt skada görs av en okunnig allmänhet.

Stiftelsen Turismutveckling i Östersund samordnar insatser inom ramen för ett projekt "Levande fäbodrar". Syftet är att sammankoppla turism och fäbodrar och genom informationskampanjer öka intresset för att bevara fäbodkulturen. Stiftelsen har i samförstånd med brukare i Dalarna, Hälsingland och Jämtland-Härjedalen valt ut ett antal levande fäbodrar. Några få av dessa har stor erfarenhet från fäboddrift och turism som t.ex. Svedbovallen i Järvsö med ca 30 000 besökare/år, medan de flesta har begränsat antal besökare, 1 000-3 000/säsong.

Inom ramen för informationskampanjen har stiftelsen i en broschyr "Levande fäbodrar" (Östersund 1988) presenterat 24 fäbodvallar. Målsättningen är att söka styra turister till tider och vallar så att turismen blir ett bra komplement till det som redan ger inkomst på fäbodarna, dvs. mjölkprodukter och hantverksprodukter.

Dalarnas museum har under 1980-talet på uppdrag av kommunerna i länet gjort kommunvisa inventeringar av byar och fäbodmiljöer. Under senare år har publicerats rapporter om byar och fäbodrar i Leksands, Rättviks och Orsa kommuner. En rapport om Gagnefs kommun är för närvarande under utarbetande.

Inom länsstyrelsen i Kopparbergs län har nyligen genomförts en inventering av levande fäbodrar i länet. Utgångspunkt för denna inventering har främst varit den betydelse som fäbodarna har för naturvården och friluftslivet.

Utskottet

Fäbodkulturen är som motionärerna påpekar en väsentlig del av vårt svenska kulturarv. Så är också 37 fäbodrar i Kopparbergs län och 82 i Jämtlands län klassade som varande av riksintresse för kulturminnesvården. Fäbodbruk har funnits sedan medeltiden. Numer förekommer det huvudsakligen i norra och västra Dalarna, Härjedalen och sydligaste Jämtland. Antalet jordbruk som bedriver fäbodbruk har minskat kraftigt under de senaste 50 åren och beräknas nu uppgå till ca 270. Nedgången beror i allt väsentligt på rationaliseringar inom jordbruket. Av den redovisning som lämnats i det

föregående framgår att fäbodväsendets situation uppmärksammas av länsstyrelserna i de två län – Kopparbergs och Jämtlands län – där det fortfarande finns levande fäbodar.

1988/89:KrU3

Det är enligt utskottets mening angeläget att fäbodkulturen kan bevaras. Härför krävs som motionärerna framhåller insatser från samhällets sida. De inventeringar som genomförts i Jämtlands och Kopparbergs län bör kunna ge underlag för förslag om åtgärder. Utskottet vill i detta sammanhang även erinra om att det redan nu finns möjlighet att få stöd för fäbodbruk. För att behålla byggnadsbeståndet och inhägnader kan bidrag lämnas från medel som står till riksantikvarieämbetets förfogande. Vidare har medel ställts till naturvårdsverkets förfogande för naturvårdsåtgärder i odlingslandskapet. Syftet med detta stöd – det s.k. NOLA-stödet – är att möjliggöra fortsatt vård av sådan naturlig gräsbärande mark som bedömts vara särskilt värdefull från natur- och kulturminnesvårdssynpunkt och som i avsaknad av ekonomiskt stöd ej skulle vara möjligt för brukaren att på längre sikt hävda.

Från det nämnda anslaget som för innevarande budgetår uppgår till 10 milj. kr. har enligt vad utskottet inhämtat bidrag utgått till fäbodbrukare. Härutöver har riksdagen våren 1988 efter förslag i proposition 1987/88:128 om miljöförbättrande åtgärder i jordbruket, m.m. beslutat att ytterligare 20 milj. kr. skall disponeras för naturvårdsåtgärder i odlingslandskapet under perioden 1988/89 – 1990/91 (JoU 1987/88:24, rskr. 374). Dessa medel skall anvisas på samma sätt som NOLA-stödet.

Med hänvisning till det anförda anser utskottet att det inte finns anledning att föreslå någon riksdagens åtgärd med anledning av motionen.

Utskottet hemställer

att riksdagen avslår motion 1987/88:Kr311.

Stockholm den 27 oktober 1988

På kulturutskottets vägnar

Ingrid Sundberg

Närvarande: Ingrid Sundberg (m), Maja Bäckström (s), Berit Oscarsson (s), Jan Hyttring (c), Anders Nilsson (s), Lars Ahlmark (m), Sylvia Pettersson (s), Erkki Tammenoksa (s), Leo Persson (s), Lars Ahlström (m), Margareta Fogelberg (fp), Stina Gustavsson (c), Alexander Chrisopoulos (vpk), Kaj Nilsson (mp), Ingegerd Sahlström (s), Ulla Samuelsson (s) och Margareta Andrén (fp).

Jan Hyttring och Stina Gustavsson (båda c) anser

dels att den del av utskottets yttrande som på s. 4 börjar med "Med hänvisning" och slutar med "av motionen" bort ha följande lydelse:

De inventeringar av fäbodbruk som har gjorts under 1980-talet har främst syftat till att kartlägga i vad mån brukare aktivt använder sina fäbodar. De utgör enligt utskottets mening inte ett tillräckligt underlag för förslag till åtgärder för att bevara ett levande fäbodbruk. Utskottet delar därför motionärernas uppfattning att de problem av miljömässig och näringspolitisk natur som är förknippade med fäboddrift bör bli föremål för utredning. I en sådan utredning bör även fäbodkulturens betydelse för turism och kulturmiljövård beaktas.

Vad utskottet här anfört bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

dels att utskottets hemställan bort ha följande lydelse:

att riksdagen med bifall till motion 1987/88:Kr311 som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet anfört.

